

ს ა ქ ა რ თ ე ე ლ მ ს ს ს რ ე ე ტ ნ ი ე რ ე ბ ა თ ა ა ქ ა დ ე მ ი ა
А К А Д Е М И Я Н А У К Г Р У З И Н С К О Й С С Р

ს ა ქ ა რ თ ე ე ლ მ ს ს ს რ
ე ე ტ ნ ი ე რ ე ბ ა თ ა ა ქ ა დ ე მ ი ა
ს ა მ ბ ა დ მ ი ე ბ ი ე ე ე ტ ნ ი ე რ ე ბ ა თ ა
გ ა ნ ყ მ უ ი ლ ე ბ ი ს

გ მ ს გ ე ე

*
**

ВЕСТНИК

ОТДЕЛЕНИЯ ОБЩЕСТВЕННЫХ НАУК
АКАДЕМИИ НАУК ГРУЗИНСКОЙ ССР

საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის გამომცემლობა
Издательство Академии наук Грузинской ССР
1960

ვეფხისტყაოსნის ლექსიკონი

ილ. აბულაძე

5.* მ ზ მ ე ლ ი

სტროფი, რომელშიც ამ სიტყვას ვხვდებით, საიუბილეო გამოცემის მიხედვით 1077-ეა. იგი ასე იკითხება:

„ფატმან ხათუნ თვალად მარჯვე, არ-ყმაწვილი, მაგრა მ ზ მ ე ლ ი,
ნაკვრად კარგი, შავ-გრემანი, პირ-მსუქანი, არ პირ-ხმელი,
მუტრიბთა და მომღერალთა მოყვარული, ღვინის-მსმელი.
ღია ედგა სასალუქო დასაბურავ-ჩასაცემლი“¹.

მ ზ მ ე ლ ი მოსალოდნელი იყო, განმარტებული ჰქონოდა ვახტანგ VI-ს, მაგრამ ის მასზე არსად ჩერდება თავის თარგმანებაში, რომელიც დართული აქვს მის მიერ შესრულებულ გამოცემას².

საიუბილეო გამოცემასა და მისგან წარმომდინარე სხვა გამოცემებში, რომელთაც პროფ. იუსტინე აბულაძის ლექსიკონი ახლავს, აგრეთვე არსადაა საუბარი ამ სიტყვაზე. მის განმარტებას უკანასკნელი ხანის გამოცემებიდან ვხვდებით მხოლოდ 1957 წლისაში, კერძოდ ამ გამოცემაზე დართულ ლექსიკონში, რომელიც აკად. აკ. შანიძეს ეკუთვნის.

მ ზ მ ე ლ ი, ზემორე აღნიშნულ სტროფზე მითითებით, აკად. აკ. შანიძეს განმარტებული აქვს როგორც „ხან-დაზმული“. იგი, ჩანს, ტოლ-ფარდად წარმოუდგენია მას მის წინ მდებარე სიტყვისა, — „არ-ყმაწვილისა“, — ე. ი. ხნოვანისა („ფატმან ხათუნ თვალად მარჯვე, არ-ყმაწვილი, მაგრა მ ზ მ ე ლ ი“).

ასეთი განმარტება დაექვევას იწვევს იმით, რომ აქ „არ-ყმაწვილი“ და „მზმელი“ (გაგებით „ხან-დაზმულისა“) ერთიმეორეს არის დაპირისპირებული და არა ერთმანეთის ამხსნელადაა მოყვანილი: თვალად, ე. ი. შესახედავად, მოხდენილი ფატმან ხათუნ არ იყო ახალგაზრდა, მაგრამ მ ზ მ ე ლ ი იყო. „მზნელი“ აქ, რასაკვირველია, „ხანდაზნული, არ-ყმაწვილი“ არაა. იგი მისგან განსხვავებულ რამეზე მიუთითებს, სხვა შინაარსის მატარებელი სიტყვა ჩანს.

* წინა ნაკვთები იხილეთ სტალინის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის შრომებში №№: XXVI ხ, XXX ხ, XLIII და კრებულში „კორნელი კეკელიძე“.

ეს ნაკვეთი წაკითხულია მოხსენებად ხელნაწერთა ინსტიტუტის I სამეცნიერო სესიონზე 1959 წლის 8 ოქტომბერს.

¹ შოთა რუსთაველი, ვეფხისტყაოსანი. სახელგამი, თბილისი, 1957. გვ. 227.

² შოთა რუსთაველი, ვეფხისტყაოსანი, ვახტანგისეული გამოცემა 1712 წლისა, აღდგენილი აკაკი შანიძის მიერ, თბილისი, 1937. გვ. გვ. სპე-ტან.

„მზმელი“, როგორც მოქმედი (ი-ზამ-ს), ესმის ვ. ნოზაძეს, რომელიც თავის ერთ-ერთ ნაშრომში ვეფხის-ტყაოსნის შესახებ წერს, რომ იგიაო „მკვირცხლი, კისკასი, მხნე, ცოცხალი ადამიანი“³.

ამ სიტყვის შინაარსი კონტექსტით გამოცნობილი აქვს პროფ. იუსტ. აბულაძეს „ვეფხის-ტყაოსნის“ თავისი პირველი გამოცემისათვის დართულ ლექსიკონში, სადაც „ზმა“ სიტყვის განმარტებისას, ჩვენი სტროფის მიხედვით, მზმელზე ის შემდეგს წერს: იგი არისო „მზიბლაფი, თვალ-მაქცი, საყვარელი სანახავი, მოხდენილი“⁴. დაიფიქცა მან ეს, როგორც ვნახავთ, პირველ ნაწილში სწორად განმარტებული სიტყვა („მზიბლაფი, თვალ-მაქცი“), თუ შეეცვალა მასზე მას ეს შეხედულება შემდეგში⁵, არ ირკვევა.

მზმელი სათვის ამოსავალი ზმა უნდა იყოს, მაგრამ, როგორც ჩანს ისეთი ძველი წყაროთი, როგორცაა ბიბლიის ქართული ვერსია, საწყისად ზმნა ყოფილა. „მისნობდეს მისნობასა და იზმნიდეს ზმნასაო“, ვკითხულობთ 4 მეფეთას 17,17-ში. ამ საწყისით ვხვდებით მას სხვაგანაც: შესაქმეთა 44,5—15-ს, 1 მეფ. 15,23-ს, 4 მეფ. 21,6-სა და სხვ... (ოშკური ნუსხით).

ზმნა სიტყვის მნიშვნელობა კარგად ჩანს „შესაქმეთა“ წიგნის აქ აღნიშნული ადგილების მიხედვით, სადაც საუბარია იოსების განკარგულებით ეგვიპტეს მიბრუნებული მისი ძმებისათვის ხორბლით ტომრების აესების შესახებ. როგორც თხრობიდან ირკვევა, იოსების მითითებით, მისი ღვიძლი ძმის ბენიამენის ტომარში ხორბალს ჩააყოლეს ბარძიმი ანუ სასმისი (თასი) იმ განზრახვით, რომ, როგორც მპარავი, დაეტოვებინა მას საყვარელი ძმა თავის თავთან. უკან დაღვენებული ეზოს-მოძღვარი რომ ტომრებს დაჩხრეკს და ბარძიმს ბენიამენს აღმოუჩენს, საყვედურით მიმართავს ძმებს: „ანუ არა ესე არსა, რომლითა სუამნ უფალი ჩემი და იგი ზმნით იზმნინ მაგით?“ (დაბად. 44,5)⁶. აქედან ჩანს, რომ იმავე თასით, რომლითაც იოსები სვამს, იგივე თურმე „ზმნით იზმნინ“. „ზმნით იზმნინ“ გამოთქმას ბიბლიის სხვა ვერსიებით შეესწორება—„მარჩიელობით არჩევს“ (*რამაკსილი რამაკსი*—სომხურად, *радаст на ней*—რუსულად), საიდანაც „ზმნა“, დღევანდელი სიტყვით, „მარჩიელობა“ იქნება. როგორც ბიბლიის კომენტარიებშია ახსნილი (Толковная Библия... под редакцией А. И. Попухина, I т., 1904, стр. 241), თასით ზმნა ანუ მარჩიელობა ნიშნავს ძველად გავრცელებულ კილიკომანტიას, რაც გულისხმობდა წყლით აესილი თასის ზედაპირზე სხივების თამაშის დაკვირვებას მომავლის შეტყობის მიზნით.

როგორც ზემოთ მოყვანილ მოწმობაში (4 მეფ. 17,17) იყო გადმოცემული, „ზმნა“ იხმარება „მისნობა“ სიტყვის გვერდით, რომელთანაც ის, როგორც ვხედავთ, ახლოს დგას შინაარსით. იგი ამ მხრივ უახლოვდება აგრეთვე „გრძნება“ სიტყვასაც. საერთოდ ეს სიტყვები ერთმანეთის სინონიმებია.

³ ვ. ნოზაძე, განკითხვანი ვეფხის-ტყაოსანისა, ვეფხის-ტყაოსანის ფერთამეტყველება, ბუენოს-აირესი, 1953, გვ. 161.

⁴ შ. რუსთაველი, ვეფხის-ტყაოსანი ი. აბულაძის რედაქტორობით, 22-ე გამოცემა, თბილისი, 1914, გვ. 208.

⁵ შემდეგში რომ ვახვობთ, მხედველობაში გვაქვს პროფ. იუსტ. აბულაძის მეორე (1926 წ.) გამოცემა „ვეფხის-ტყაოსნისა“ და აგრეთვე ამ ნაწარმოების საიუბილეო გამოცემანი, რომელთაც დართული აქვს მისი ლექსიკონები.

⁶ წიგნი ძველისა აღთქმისანი 978 წლის ზელნაწერის მიხედვით. რ. 1, ნაკვ. 1... გამოცემა აკაკი შანიძემ: „ძველი ქართული ენის ძეგლები. 4“, თბილისი, 1947.

მათი პირველადი მნიშვნელობაა: (ნომადელის) შეტყობა თუ წინასწარმეტყველება, რჩევა-მარჩიელობა, ხოლო გადატანითა: მოხიბლეა, ჯადოქრობა. ამის მიხედვით „გრძნეული“, „მისანი“ და „მზნ(ნ)ელი“ პირველადი მნიშვნელობით იქნება: (ნომადელის) შეტყობი⁷ თუ წინასწარმეტყველი, მრჩეველ-მარჩიელი, ხოლო გადატანით: მოხიბლავე, მომჯადოებელი ანუ ჯადოქარი.

ბიბლიის უცხო ვერსიათა შესატყვისებიდან „გრძნებას“, მაგალითად, სომხურით უმეტესად *կასարգელ-კასარყოქჩან* შეეფარდება, „გრძნეულს“ კი—*კასარყო*: „მისნობას“ *ყჩაქჩ*—*ყჩაქოქჩან* ან *ყოჯაოქჩან* ესწორება, „მისანს“ კი—*ყჩაქჩ* ან *ყოჯაყოჯაოჯ*, ხოლო „ზმნ-ს“ *ნათქელ* უღრის, „მზმ(ნ)ელს“ კი—*ნათქელ* ისეთივე გადატანითი მნიშვნელობით, როგორიც ქართულში გვაქვს. ამ ტერმინების შესატყვისი ბიბლიის რუსულ თარგმანში უმთავრესად შემდეგია: „გრძნება“—*возхвалитъ*—*похвалование*, *вороятитъ*, „გრძნეული“ *вохивъ* *вороятей*; „მისნობა“—*гадать*,—*гадание*, *проричать*—*проричание*, ხოლო „ზმნა“—*вознешествовать*—*вознешество* და „მზმ(ნ)ელი“ *вошнешник*, გადატანითი მნიშვნელობით—*царолей*.

ძველი ალექსის წიგნებს გარდა „ზმნა“ გვხვდება ახალშიც. ლუკასთან ერთგან (17,20), ჯრუჟ-პარხლის ნუსხების მიხედვით, ვკითხულობთ: „ჰკითხეს მას ფარისეველთა: ოდეს-მე მოიწიოს სასუფეველი ღმრთისაჲ? მიუგო მათ იესუ და ჰრქუა: არა მოვიდეს სასუფეველი ღმრთისაჲ ზმნით. უკანასკნელი სიტყვა ამ ადგილისა ადიშის ნუსხაში სხვა სახითაა წარმოდგენილი: „(არა მოვიდეს სასუფეველი ღმრთისაჲ) სმენით“, რაც ლაფსუსად მიაჩნია მის გამომცემელს, რომელიც ასწორებს მას „ზმნით“—ად. ივ. იმნაიშვილს ეს სიტყვა მოყვანილი კონტექსტის მიხედვით ასე აქვს ახსნილი თავის ქრესტომათიაში⁸: „ზმნა 1. მიყურადება. დაკვირვება. გამოცნობა“, ხოლო შესაქმნეთა წიგნის ადგილების მიხედვით ამავე ზმნას იქვე შემდეგნაირად განმარტავს, იგიაო: „2.... მისნობა, მკითხაობა, მარჩიელობა, გამოცნობა“.

ლუკას დასახელებულ ადგილს რომ ოთხთავის სომხურ ვერსიას ვაღარებთ, იქ შესაფერის წინადადებას ასეთი სახით ვკითხულობთ: *Иъ қасқ арқасқоқჩан Мсашошқ қарашоқ*. ჩვენთვის საგულისხმოდ *қарашоқ*-ის ძირეული სახის, *қасқ*-ის მნიშვნელობათა დადგენისას აკად. პრ. აქარიანი სხვათა შორის იმაზედაც მიუთითებს, რომ ის არისო „ერთგვარი გრძნეულებითი რჩევა (ბედისა)“, რაც კარგად ეგუება ლუკას დასახელებულ ადგილს: არ მოვა ღვთის სასუფეველი რჩევა-მარჩიელობით, ვ. ი. წინასწარი ნიშნებით, სასწაულით, შეტყობითა თუ გამოცნობით.

ამავე შინაარსს გულისხმობს ეს სიტყვა გალატელთა 4,10-შიც, სადაც წერია: „დღეთა იზმნით და თთუეთა, ჟანთა და წელთა“⁹, რომელსაც სომხურში *қасқ* სიტყვისაგან წარმოქმნილი ზმნა (*қасқ*) შეესატყვისება: *қасқарқ қасққ қасққ* ან *қасққ*.

ამ მოწმობათაგანაც, მაშასადამე, ზმნა არის პირდაპირი მნიშვნელობით „რჩევა-მარჩიელობა“, ანუ „შეტყობა-გამოცნობა“.

⁷ ამ სიტყვით აქვს სწორედ ვანბარტბული საბას მისანი: „მისანი შეტყობი (2,6 ვსაია)“.

⁸ ქართული ენის ისტორიული ქრესტომათია, 1, V—X საუკუნეების ძეგლები. გამოსცა და ტაბულები და ლექსიკონი დაურთო ი. იმნაიშვილმა ა. შანიძის რედაქციით, თბილისი. 1953.

⁹ ტფილისის გამოცემა ახალი ალექსისა, 1879 წლისა.

„საკმე მოციქულთას“ სხვადასხვა ადგილს (9,26; 16,7 და 26,21) ვხვდებით „აზმნობ-დეს“ სიტყვასაც, ომელიც ანოსავალ ფორმად „ზმნობას“ გვიჩვენებს. ამ სიტყვის მნიშვნელობა დასახელებული ადგილების მიხედვით არის: „ცდა-მცდელობა, სწრაფვა და ნდობა“. რა მიმართება სუფევს შინაარსობლივ „ზმნობასა“ და „ზმნას“ შორის ნათელი არაა, შეიძლება ისინი სხვადასხვა იყვნენ თავისი ძირებით.

ქართული ენის ასეთ ძველ წყაროთა ჩვენებას ზმნა-გრძნება-მისნობის შესახებ მხარს უჭერს მომდევნო ხანის ძველებიც. იქაც ეს ტერმინები ერთიმეორის სინონიმებად და შემნაცვლელად გვხვდება¹⁰. ამავე სიტყვების ადრინდელი ხმარება-მნიშვნელობა კარგად არის დაცული ამათ ძირებზე აღმოცენებულსა და ძველიდანვე გავრცელებულ ფორმებში—„აგრძნა“ და „აზმნა“-ში, რომლებიც უპირატესად „შეტყობას“ და „გულისკმის-ყოფას“ თუ „ცოდნა-ცნობას“ აღნიშნავენ (შდრ. ებრ. 11,29).

ერთი სიტყვით „ზმნა“ და აქიდან წარმოებული „ზმ(ნ)ელი“ პირველადი მნიშვნელობით „შეტყობა-შემტყობი“ თუ „ცნობა-მცნობელია“, ან „რჩევა-მრჩეველი“ თუ „მარჩიელობა-მარჩიელია“, ხოლო გადატანით: „მომხიბლავა-მომხიბლავია“, ან „მოჯადოება-მოჯადოებელი“ თუ „ჯადოქრობა-ჯადოქარი“ (ასეთივეა მისი საბადლო სომხურსა და რუსულშიც).

უკანასკნელი, გადატანითი მნიშვნელობა დაცულია შ. რუსთაველის ნაწარმოების ზემორე მოყვანილ სტროფში, სახელდობრ მის პირველ ტაქში:

„ჟატნან ხათუნ თვალად მარჯვე, არ-ყმაწვილი, მაგრა მზმელი“,

სადაც „ზმელი“ აღნიშნავს „მომხიბლავს“ ანუ „ჯადოქარს, მომჯადოებელს“, რაც მაპირისპირებელი კავშირით არის შეერთებული წინა წევრთან: არ-ყმაწვილი, მაგრა მზმელი“.

6. მ ა ხ ა ლ ი

მახალი მხოლოდ ერთჯან გვხვდება „ვეფხისტყაოსანში“. იგი ნახშირია შემდეგ სტროფში (1012, საიუბ. გამოცემის მიხედვით):

„დასხდეს, შეიქმნა პურობა. გაამრავლებდეს მახალსა,
უმასპინძლებდეს აეთანდილს, ვითა მზახალი მზახლსა,
ძოილენდიან ჭურჭელსა ტურფასა, ახალ-ახალსა,
მაგრა მის ყმისა მკვრეტელთა გული მიეცა. გლახ ალსა“.

ამ სიტყვას ბიბლიის ქართულ ვერსიაში (ოშკურ ნუსხაში) ივდითისთან (10,5) ვხვდებით. იგი სულხან-საბას ლექსიკონშიც არის ასახული, რასთანაც სამოწმოდ დასახელებულია ივდითის სულ სხვა ადგილი—მე-13 თავის მე-12 მუხლი. საბა მასზე ავბობს „ხურჯინიაო“. ასეთსავე განმარტებას აძლევს ამ სიტყვას ვახტანგ VI-ც თავის კომენტარიებში ვეფხისტყაოსნისა¹¹.

ამ მნიშვნელობით ამ სიტყვას სხვაგანაც ვპოულობთ ძველ ქართულ ტექსტებში, ზოგჯერ კნინობითის ფორმით, რაც სულხან-საბას ლექსიკონშიც არის აღბეჭდილი—„მახალაკი ავბა-აო“.

¹⁰ ანუ. მაგ., ვეთაღეს სტიქომეტრიაში, რომელიც დართული აქვს სამოციქულოს X ს-ის ნუსხებს (S—407, S—1138) ერთჯან ვკითხულობთ: „ჟიპინენდესი კრეტელისა მისნისა ზმნაჲ“. სადაც სომხურთან შედარებით (*მպქმზჩიიის ღრთაყლიკ ზაყვიქს ექბიქქანს*) მისანი *ზაყვიქს* (მკითხავი, მარჩიელი) გამოდის და „ზმნა“—*ექბიქქანს* (ე. ი. მკითხობა, მარჩიელობა).

¹¹ შ. რუსთაველი, ვეფხისტყაოსანი. ვახტანგისეული გამოცემა 1712 წლისა, აღდგენილი ა. მანაძის მიერ, ტფილისი, 1937, სტროფი ჩბ.

ამ განმარტებას ზედმიწევნით ამართლებს ძველ ქართულში გავრცელებული ერთი აღრინდელი სახის პატერიკი—„სამოთხე“. აქ ერთგან ნათქვამია: „აღმოიღო მახალაქისაგან თჳსისა წმიდაა სახარება და იწყო კითხვად მას შინაო“, ხოლო მეორეგან იკითხება: „გამოიღო მახალაქისაგან თჳსისა მცირე წიგნი-ო“.

არცერთი ფორმით ამ სიტყვის შინაარსი „ვეფხის-ტყაოსნის“ ზემორე მოყვანილ „მახალს“ არ ეგუება.

სხვა ჩვენი ცნობილი ლექსიკოლოგები კი, როგორც აკად. ა. შანიძე აღნიშნავს ამ სიტყვის განმარტებისას თავის ლექსიკონში¹², მოყვანილი სტროფის „მახალს“ შემდეგნაირად ხსნიან: დ. ჩუბინაშვილით იგი „ღვინოსავით სასმელია, ან შემოკვრა ქიქებისა სადღეგრძელოს სმის დროს“, ხოლო იუსტ. აბულაძით — „ტკბილი სასმელი, შარბათი, ღვინო“¹³.

როგორც ქვემოთ ვნახავთ, არც ეს განმარტებანი შეეფერებიან მოყვანილი სტროფის იმ ტაეპს, სადაც „მახალი“ არის ნახმარი:

„დასხდეს, შეიქმნა პურობა, გაამრავლებდეს მახალსა“.

როცა ასეთ შეფასებას ვაძლევთ ზემოთ წარმოდგენილ ახსნა-განმარტებებს, მხედველობაში გვაქვს ამავე სიტყვის ხმარება სომხურში. აქ *მაխალ* — მახალ-ი¹⁴ სონხური ლექსიკონების მიხედვით აღნიშნავს: 1. *Иჩք*-ს, „ტყავის ან მატყლის პარკს“, „დიდ ქისას“, „ტოპრაკს“ (ქართული ოთხთავით — „ვაშქარანს“), ან საბას სიტყვით — „აგბას“; 2. *Մասընմուս*-ს, „ზამბილს“, „კოლოფს“; 3. *Հծմուս, քղաւոյ* — „ფიალას“, „ჯამს“, ან ტყავის ქურჭელს წყლისა და ღვინისათვის, — „მათარას“¹⁴. უკანასკნელს გარდა სხვა ძირითადი მნიშვნელობა ქართულშიც არის დაცული, როგორც ეს საბასა და ვახტანგ VI-ის განმარტებათაგან ჩანდა. უნდა ვიფიქროთ, რომ ის განსხვავებული მნიშვნელობა, რომელიც სომხურს მოეპოვება, ქართულისათვისაც არ უნდა ყოფილიყო უცხო. „მახალი“ აქაც ერთგვარი „სასმისი“ უნდა ყოფილიყო: „ფიალა“, „ჯამი“ თუ „მათარა“¹⁴.

ასეთი შინაარსით უნდა იყოს ნახმარი ეს სიტყვა „ვეფხის-ტყაოსნის“ აქ აღნიშნული სტროფის ტაეპში: დასხდნენ, გაიმართა ნადიმი, გამრავლდა

¹² აკ. შანიძე, ვეფხის-ტყაოსნის ლექსიკონი, დართული წიგნე: „შოთა რუსთაველი, ვეფხის-ტყაოსანი, თბილისი, 1957.

¹³ იქვე, გვ. 368.

¹⁴ *Նոր բառագիրք հայկազգեսն լեզուի, հատ. II, Վենետիկ, 1837*, გვ. 189, შდრ. ჯ. Ա. Է. Ի. Բ. Ի., *Հայերէն արժամատկոն բոთարան, հատ. IV*, გვ. 735--736.

¹⁵ სომხური *მაխალ*—მახალ-ის ეს განსხვავებული მნიშვნელობა („სასმის-ობა“) ქართულში დაცული აქვს „მალაკს“, რომლის შესახებ საბა ამბობს, რომ ის „მცირე სფირიდიოა“ (ანუ ჩვენებურად „პატარა კალათა“). საბას ეს დაკვირვება ზედმიწევნითი არა ჩანს. მისგანვე ამ სიტყვისათვის მითითებულ ერთ წყაროს, რომელსაც „მამათა ცხოვრება“ ეწოდება, ერთგან მოეპოვება შემდეგი საგულისხმო ადგილი, რაც საწინააღმდეგოს აჩვენებს. აქ (A—1105, 302 r) ვკითხვლობთ: „აღიღო ბერმან მალაკი ჩემი... და მომართუა მე იგი სავეს წყლითაო“, რასაც სომხურში ასეთივე ძეგლის მიხედვით შეესატყვისება: „*Հա... գմախադ... եքեր գնու լի ջրով ա ի*“ (გვ. 328, ისპაჰანის გამოცემა). ამ კონტრესტებით ირკვევა, რომ ქართ. „მალაკი“ უდრის სომხ. „მაխალ“-ს და ორივე აქ „წყლის ქურჭლად“ არის გამოყვანილი. რა წარმოშობისაა „მალაკი“, უცნობია თუ აღმოჩნდებოდა, რომ ის „მახალაქ“-ის შემოკლებული სახეა (რაც საფიქრებელია, ისიც იმიტომ, რომ სხვაგან, მაგ., ი. მოსხის „ლიმონარში“ (96,2), ის „აგბას“ აღნიშნავს), მაშინ ჩვენ სრული შესატყვისობა დაგვრჩებოდა ქართ. „მახალ-მახალაქისა“ სომხურ *მაխალ*-თან, — ისიც „სასმის-ის“ ცნების მატარებელი გამოდგებოდა ქართულში.

მ ა ხ ა ლ ი ანუ ერთგვარი სასმისებო. „სასმისის“ ცნება, რომელიც ქართულშიც უნდა გვექონოდა სომხურის მსგავსად, უფრო შეეფერება დასახელებულ ადგილს, ვიდრე რალაც სასმელისა დ. ჩუბინაშვილი და იუსტ. აბულაძე რომ ვარაუდობენ ქართულისა თუ უცხო მასალის ნიადაგზე.

ამრიგად, მ ა ხ ა ლ ი ს სომხური შესატყვისის „*მასალ* — მ ა ხ ა ლ - ი ს“ ქართულთან თანხედენილობა როგორც ფონემური, ისე (მეტწილად) შინაარსობლივი მხრით, შესაძლებელს ხდის მათ იგივეობას და ამდენად ქართულშიც იმას გვაგვარაუდებინებს, რომ აქაც ეს სიტყვა ერთგვარი სასმისია („ფი-ალა“, „ჯამი“ თუ „მათარა“), რითაც ის ნახმარი ჩანს „ვეფხის-ტყაოსანში“.

7. აბეზარ-აბეზრობა

ეს სიტყვა („აბეზარ“), უკეთ მისგან ნაწარმოები „იაბეზროს“, ერთგან გვხვდება „ვეფხის-ტყაოსანში“. სტროფი, რომელშიც ის იხმარება, შემდეგია:

„ამ საქმესა მემოწმების დიონოსი ბრძენი, ეზროს:
საბრალთა, ოდეს ვარდი დაეთრთვილთს, და-ცა-ეზროს,
ვის ბადახში არა ჰგვანდეს და ლერწამი ტანად ეზროს,
იგი სადმე გაღარიბდეს, სამყოფთაგან ი ა ბ ე ზ რ ო ს“.

(177 სტროფი საიუბ. გამტ.)

ა ბ ე ზ რ ო ბ ა ადრეც გვხვდება. იპოვება ის ერთს X ს-ის ხელნაწერ კრებულში, ე. წ. „მამათა სწავლან-ში“, რომელიც წარმოშობით IX ს-ის ძეგლია¹⁵. აქ, იოანე ოქროპირის ერთ-ერთ სიტყვაში თევდორეს მიმართ, „რომელმან მონაზონებად დაუტევა და ცოლი შეირთო“, ვკითხულობთ: „აწ უკუე რომელსა ვსტიროდი საქმეთა შენთაგანსა, ანუ რომლისათჳს სულთ-ვი-თქუმიდე:.... ა ბ ე ზ რ ო ბ ა ს ა შენსა ძმათა კრებულისაგან, ანუ განყენებასა შენსა მამისაგან სახიერისა?“¹⁶.

გვხვდება ეს სიტყვა „აბეზარ“ ფორმით „ვისრამიანშიც“, რაზედაც მითითებულია ამ ძეგლის უკანასკნელ გამოცემაზე დართულ ლექსიკონში, რომელიც პროფ. იუსტინე აბულაძეს ეკუთვნის¹⁷.

„ვეფხის-ტყაოსნის“ „იაბეზროს“ შესახებ ახსნა-განმარტებას ვახტანგ VI-თანაც ვპოულობთ მის მიერ ამ ნაწარმოებისათვის დართულ კომენტარებში. სათანადო ადგილს აქ აღნიშნულია, რომ „აბეზარი გამწყრალსა თუ შემომწყრალსა ჰქვიანო“¹⁸.

ეს სიტყვა არ უგულებელ უყვია არც სულხან-საბა ორბელიანს თავის „ქართულ ლექსიკონში“, სადაც ნათქვამია: „აბეზარი გამდგარი (გინა მწყრალი B)“¹⁹.

ვახტანგი „ვეფხის-ტყაოსნის“ კონტექსტის მიხედვით უნდა განმარტავ-

¹⁵ მამათა სწავლანი X და XI ს-თა ხელნაწერების მიხედვით გამოსცა ილია აბულაძემ, თბ., 1955.

¹⁶ იქვე, გვ. 120, 22.

¹⁷ ვისრამიანი აღ. ბარამიძის. პ. ინგოროყვას და კ. კეკელიძის რედაქციით და შესავალი წერილით (ლექსიკონი ი. აბულაძისა), ტფ., 1938.

¹⁸ შოთა რუსთაველი, ვეფხის-ტყაოსანი. ვახტანგისეული გამოცემა 1712 წლისა, აღდგენილი ა. შანიძის მიერ ტფილისს, 1937, სტროფი რთე.

¹⁹ ს-ს. ორბელიანი, ქართული ლექსიკონი, პროფ. ი. ყიფშიძისა და პროფ. ა. შანიძის რედაქციით, ტფ., 1928.

დეს აღნიშნულ სიტყვას, ხოლო საბა, რომელიც ფართოდ იყენებდა თავისი ლექსიკონის წყაროდ ძველი ქართული ენის ძეგლებს, მარტო „ვეფხისტყაოსნის“ დასახელებული ადგილით არ უნდა ხელმძღვანელობდეს (როგორც ეს მას სჩვევია) და, როგორც ვნახავთ, უფრო ზედმიწევნითაც განმარტავს მას.

„ვეფხისტყაოსნის“ ლექსიკის მეკლევართაგან პროფ. იუსტინე აბულაძეს ეს სიტყვა სრულიად არ შეუტანია მის მიერ შედგენილ ლექსიკონში, რომელიც 1937 წლის საიუბილეო გამოცემასა და მომდევნო ხანის გამოცემებს აქვს დართული. აკად. ა. შანიძე კი მის მიერ შედგენილ ლექსიკონში, რაც დართული აქვს 1957 წლის გამოცემას, შემდეგნაირად განმარტავს მას: „აბეზრება: იაბეზროს 177,4 აბეზარი შეიქნეს, მოსძულდეს რამე“²⁰.

უკანასკნელი განმარტება თავის-თავად სწორია, მაგრამ „ვეფხისტყაოსნის“ მოყვანილ ადგილს მაინც არ შეეფერება:

„იგი სადმე გაღარიბდეს, სამყოფთაგან იაბეზროს“.

აქ „გაღარიბება“, რომლის მნიშვნელობის შესახებ არავინ ცილობს, აღნიშნავს უცხო ქვეყანაში ყოფნას, ხოლო „(სამყოფთაგან) „იაბეზროს“ (სამკვიდროდან თუ სამკვიდროს-სადგომისაგან) «აბეზარი შეიქნეს თუ მოსძულდეს» კი არ უნდა იყოს, არამედ ის, მსგავსად სულხან-საბა ორბელიანის განსაზღვრებისა („აბეზარი — გამდგარია“) უნდა ნიშნავდეს — (სამკვიდროდან) განდგეს, (სამკვიდროს) გაეცალოს.

„ვისრამიანის“ არა ერთი ადგილის მიხედვით პროფ. იუსტინე აბულაძეს ასე აქვს განმარტებული ეს სიტყვა, რომელიც სპარსულიდან („ბეზარ“) მომდინარედ მიაჩნია: „აბეზარი... ირან. ბეზარ, —საკუთ. ვინც გაურბის ვინმეს, ან რამეს; შიზლობი, თავის მაშორი, ან აწრიდი. ფეხგამდგარი, ქცეული, განმქცევი ვინმესგან, ან რამესგან“²¹.

სპარსულიდან ეს სიტყვა ძველად *აბეზარ*-ის ფორმით შესულია სომხურში, სადაც ის აღნიშნავს: 1. „წყევლას, კრულვას“, ან „წყეულს. კრულს“. 2. „სჯულის კრულვით მიტოვებას“ ან, „მიტოვებულს“. 3. „უარყოფილს, უარნათქვამს“, ან „უფლებებზე ხელაღებულს“²². იგი აგრეთვე იხმარება თურქულში, სადაც *bizar olmaq* „მობეზრებას, არიდებას, გაშორებას, თავის დახრწევას“ და „უცხოობაში ყოფნას“ თუ „გაუცხოვებას აღნიშნავს“²³.

ჩვენი სიტყვის უცხო შესატყვისთა მოყვანილ მნიშვნელობათაგან ზოგი საბას განმარტებას ემთხვევა. ცხადია, ეს კიდევ უფრო ადასტურებს მისი განსაზღვრების სისწორეს, რომელიც, როგორც ვთქვით, ქართული მასალით აქვს დადგენილი.

ზემორე მოყვანილი კონტექსტის ბოლო ნაწილი — „სამყოფთაგან იაბეზროს“, — როგორც ჩანს, შინაარსით თანხვედრა მის წინ მდგომ სხვა ნაწილს — „იგი სადმე გაღარიბდეს“, რომლის ასახსნელად თუ აზრის გასაცხობვლელად ის არის ნახმარი, რაც რუსთაველისათვის ჩვეული ხერხია, საზოგადოდ.

²⁰ შოთა რუსთაველი, ვეფხისტყაოსანი, თბ., 1957, გვ. 347.

²¹ ვისრამიანი... თბ., 1938, გვ. 347.

²² ლ. მანაიხან, ჯაქიქჩი სრმაოოსკან რაიიარან, 1, 444—445.

²³ იქვე, გვ. 445.

ამრიგად სტროფი:

„იგი საღმე ვალარიბდეს, სამყოფთაგან ი ა ბ ე ზ რ ო ს“

ნიშნავს: იგი საღმე უცხოობაში იყოს, სამკვიდროდან განდგეს თუ მას გა-
ეცალოს, განეშოროს, ე. ი. ხელი აიღოს და უცხო მხარეს წაეიღეს.

ИЗ ЛЕКСИКИ «ВЕФХИСТ-ҚАОСНИ»

ИЛ. АБУЛАДЗЕ

В очередной статье разбираются 3 слова: «მზმელი» (5), «მახალი» (6) и «აბეზრობა» (7). Привлекая материалы древнегрузинских текстов и данные других письменных языков, автор устанавливает, что у Руставели «მზმელი» употреблен в смысле «чародейки, волшебницы, очаровательной», «მახალი» обозначает «ковш, чаша, сосуд», а «აბეზრობა» — «удалиться, покинуть родной край».